

PAWEŁ KRETOWICZ

TYOLOGIA PRZESTRZENNA UŻYTKOWANIA ZIEMI W PRZYGRANICZNYCH GMINACH BESKIDU NISKIEGO

Zarys treści: Artykuł jest próbą wyodrębnienia typów użytkowania ziemi w miejscowościach przygranicznych gmin Beskidu Niskiego ze względu na zróżnicowanie form użytkowania ziemi. Tłem rozważań autora są uwarunkowania środowiska przyrodniczego, a także procesy historyczne, administracyjne i gospodarcze będące najważniejszymi determinantami gospodarki w obszarach górskich. Analizie poddano przede wszystkim przyczyny i zróżnicowanie przestrzenne użytkowania ziemi w analizowanych gminach, dzięki czemu uzyskano wskazówki rozwoju gospodarczego wsi w omawianym regionie w przyszłości.

Słowa kluczowe: użytkowanie ziemi, typologia przestrzenna, Beskid Niski, obszary wiejskie

Wprowadzenie

Struktura użytkowania ziemi w Karpatach podlegała intensywnym przemianom związanym z przekształcaniem środowiska przyrodniczego i wykorzystywaniem zasobów ziemi przez osadnictwo i gospodarkę ludzką. Przeobrażenia karpackiej ekumeny w ostatnich stuleciach podyktowane były różnymi formami gospodarowania ziemią uwarunkowanymi typem gospodarki rolnej prowadzonej na danym obszarze. Po zniesieniu systemu feudalnego i nadaniu chłopom ziemi w połowie XIX w. kształtowanie się struktury użytkowania ziemi w ubiegłym stuleciu było silnie uzależnione od sytuacji gospodarczej i politycznej całego kraju. Obecnie, w początkowej fazie funkcjonowania gospodarki rynkowej w Polsce, przestrzeń wiejska w górach jest coraz efektywniej zagospodarowywana z punktu widzenia ekonomicznego. Ziemia często jest przedmiotem obrotu na wolnym

rynku, a rolnictwo uzyskało nowe szanse na rozwój dzięki dofinansowaniu pochodzącemu z funduszy europejskich wspierających wspólnotową politykę rolną.

Wobec nieustannie kształtujących przestrzeń wiejską procesów społeczno-gospodarczych swoje oblicze zmieniał również Beskid Niski, największa pod względem powierzchni jednostka podziału fizycznogeograficznego polskich Karpat. Powojenne wysiedlenia ludności spowodowały szybkie wyludnienie się wielu wsi i powstanie tzw. pustek demograficznych (Soja 2001), które w wielu przypadkach pozostały niezasiedlone do dziś. Bardzo duży wpływ na strukturę użytkowania ziemi w tym regionie wywarła również polityka władz PRL promująca uspołeczniony, ekstensywny, wielkoobszarowy typ gospodarki rolnej. Procesy społeczno-gospodarcze, których Beskid Niski doświadczał w ciągu historii, ukształtowały różne formy użytkowania ziemi i zagospodarowania gruntów. Zróżnicowanie to odzwierciedla cechy gospodarki lokalnej w poszczególnych miejscowościach, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i sposób wykorzystania zasobów ziemi przez człowieka.

Cel i zakres pracy

Celem niniejszego opracowania jest przeprowadzenie typologii użytkowania ziemi w czterech przygranicznych gminach Beskidu Niskiego: Uściu Gorlickim, Sękowej, Krempnej i Dukli. Gminy te cechuje przede wszystkim położenie górskie, przygraniczne i peryferyjne, jak również podobna historia i formy gospodarowania ziemią w przeszłości. Przyjmując za tło szereg uwarunkowań przyrodniczych, historycznych i społeczno-ekonomicznych, skoncentrowano się na współczesnym użytkowaniu ziemi na poziomie wsi. Szczególną uwagę poświęcono przestrzennym dysproporcjom pomiędzy analizowanymi miejscowościami i wyjaśnieniu istniejących zróżnicowań w wykorzystaniu i użytkowaniu przestrzeni wiejskiej przez człowieka.

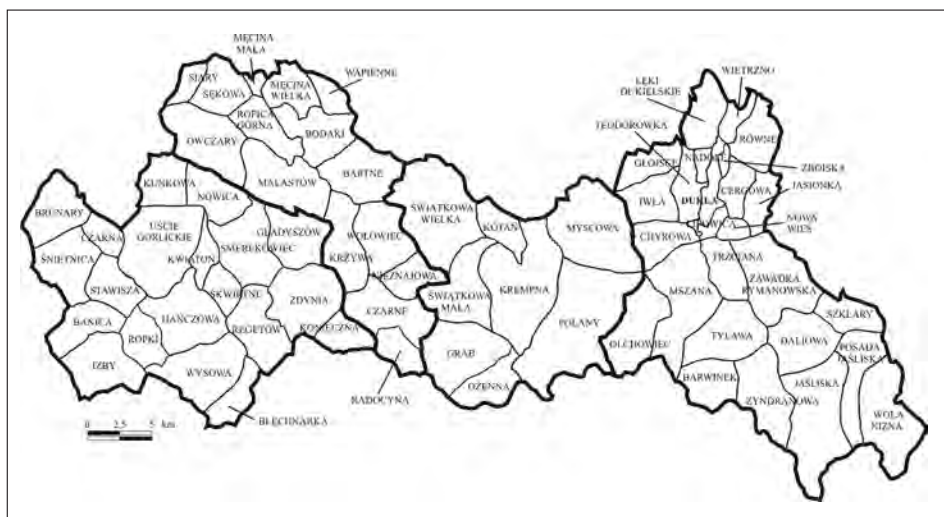
Użytkowanie ziemi w Karpatach stanowiło przedmiot rozważań wielu autorów. Na szczególną uwagę zasługują prace określające kierunki i zmienność użytkowania ziemi w jednostkach fizycznogeograficznych polskich Karpat w profilu pionowym (Guzik 1992), a także związek użytkowania ziemi z czynnikami społeczno-ekonomicznymi i gęstością zaludnienia (Guzik, Zborowski 1988). Warto podkreślić, że omawiane gminy w całości znajdują się na obszarze Łemkowszczyzny (Reinfuss 1999), regionu wyodrębnionego ze względu na historyczną, kulturową i religijną jednolitość, od wieków zamieszkiwanego przez grupę etniczną Łemków.

W niniejszym opracowaniu zastosowano podział na wsie. Zebrane dane odnoszą się do obrębów geodezyjnych, które nie zawsze pokrywają się z granicami miejscowości. W gminie Krempna występuje 14 obrębów geodezyjnych, 11 wsi i tylko 9 sołectw. Podobna sytuacja ma miejsce w gminie Dukla, gdzie również znajdują się miejscowości nietworzące wsi. Przeprowadzona analiza wymagała ujednoczenia danych do wybranego podziału, którym w tym przypadku jest 68 miejscowości wyodrębnionych na mapach administracyjno-topograficznych z 1996 r.

Podział administracyjny obszaru badań

Zakres opracowania obejmuje cztery gminy znajdujące się pod względem administracyjnym w 2 województwach: małopolskim (Uście Gorlickie, Sękowa) i podkarpackim (Krempna, Dukla). Od 1999 r., w wyniku zmiany podziału administracyjnego kraju, gminy te znajdują się w 3 powiatach: gorlickim (Uście Gorlickie, Sękowa), jasielskim (Krempna) i krośnieńskim (Dukla).

Warto zwrócić uwagę na ilość różnorodnych podziałów tego obszaru granicami administracyjnymi, przy jednoczesnym braku znaczącej liczby podziałów fizycznogeograficznych (poza północną częścią gminy Dukla). Już przed wojną dokonano podziału gmin na sołectwa składające się z jednej lub kilku wsi. Powojenna historia gmin nie trwała długo, gdyż ustawa z 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych znosi je, tworząc gromady jako podstawową jednostkę podziału administracyjnego kraju. Zostają przywrócone dopiero w 1973 r., a po zmianie ustroju ich rolę określa ustawa o samorządzie gminnym z 1990 r. W gminie Uście Gorlickie występuje 20 wsi (19 sołectw), Sękowa – 15 wsi (11 sołectw), Krempna – 11 wsi (9 sołectw) i Dukla – 32 wsie (27 sołectw) i jedno miasto (ryc. 1).

Ryc. 1. Miejscowości gmin Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna i Dukla

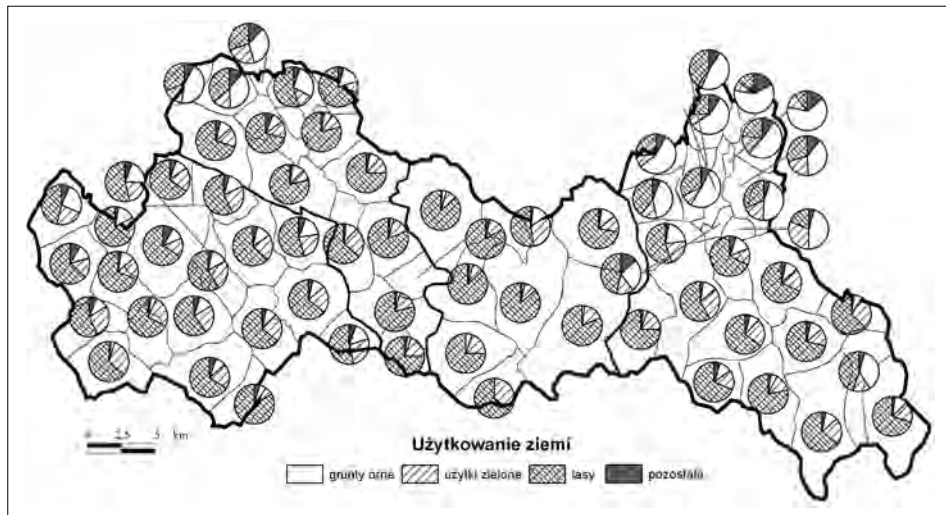
Figure 1. The localities of the Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna and Dukla communities

Źródło: opracowanie własne na podstawie map administracyjno-topograficznych.

Przestrzenne zróżnicowanie użytkowania ziemi na poziomie wsi

Przemiany społeczno-gospodarcze w Beskidzie Niskim w ostatnich stuleciach ukształtowały zasadniczo odmienną strukturę użytkowania ziemi od istniejącej podczas średniowiecznej, pierwotnej kolonizacji tego obszaru. Zwiększający się w ciągu minionego półwiecza udział lasów w ogólnej powierzchni miejscowości spowodował spadek intensywności gospodarki rolnej w pasie przygranicznym. W omawianych gminach uwarunkowania środowiska przyrodniczego i czynniki historyczne zadecydowały o wykształceniu się bardzo różnorodnych form zagospodarowania ziemi, powodując powstanie niewielkich obszarów o dominacji określonego kierunku użytkowania. Beskid Niski jako jednostka fizycznogeograficzna zaliczona została przez Cz. Guzika do obszarów o wybitnie leśnym użytkowaniu ziemi z małym udziałem gruntów ornych. Niewielki odsetek tych ostatnich, położonych na wysokości 300–500 m n.p.m., całkowicie zanika powyżej 500 m n.p.m. kosztem lasów (Guzik 1992). W omawianych gminach zauważa się bardzo wysoki udział gruntów ornych w północnej części gminy Dukła, a także znaczny areal użytków zielonych w miejscowościach gminy Uście Gorlickie (ryc. 2).

Ponad 50% udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni wsi występuje w miejscowościach położonych w północnej części gminy Dukła: Głojskach, Równem, Łękach

Ryc. 2. Użytkowanie ziemi w gminach Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna i Dukła w 2008 r.

Figure 2. Land use structure of the Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna and Dukła communities in 2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ewidencji Gruntów i Budynków w Starostwach Powiatowych w Gorlicach, Jaśle i Krośnie.

Dukielskich i Teodorówce, a w Zboiskach i Wietrznie sięga nawet 60%. Tak wysokie wartości wynikają bezpośrednio z położenia geograficznego, gdyż ta część gminy znajduje się w jednostce Pogórzy Środkowobeskidzkich, o rzeźbie terenu typowej dla pogórzy średnich o wysokościach nieprzekraczających 400 m n.p.m. (Adamczyk, Gerlach 1983), a także w dolinie Jasiołki. W badanym obszarze są to miejscowości o najwyższej gęstości zaludnienia, o funkcji typowo rolniczej, związanej z uprawą ziemi. Występuje tam niewielki odsetek użytków zielonych oraz wysoki, (7–11%) udział pozostałych gruntów (użytki techniczne, nieużytki) w ogólnej powierzchni wsi. Należy to wiązać z wysokim stopniem zagospodarowania Dukli i miejscowości przyległych, co znacznie odróżnia ten obszar od słabo zaludnionych miejscowości położonych na południu. Zwraca uwagę wysoki udział gruntów ornych w Posadzie Jaśliska, który sięga 36% jej powierzchni. Jest to jedyna wieś położona w południowej części Beskidu Niskiego, gdzie udział gruntów ornych jest wyższy niż udział użytków zielonych. Wynika to z jej dolinnego położenia (dolina Jasiołki) w centralnej części obniżenia Jaślisk-Wisłoka, co stwarza korzystne warunki dla rozwoju upraw.

Najwyższym odsetkiem lasów cechują się wsie położone w obrębie pasm Magury Małastowskiej i Magury Wątkowskiej. Dotyczy to miejscowości położonych w północnej części gminy Uście Gorlickie (Kunkowa, Nowica, Smerekowiec, Gładyszów) i południowej części gminy Sękowa (Owczary, Ropica Górna, Małastów, Krzywa). Północna część Magury Małastowskiej wyróżnia się wysokim udziałem gruntów zalesionych, który zmniejsza się we wsiach położonych po południowej stronie tego pasma na korzyść użytków zielonych (15–20%) i gruntów ornych (do 15%). Główną przyczyną tego zjawiska są korzystniejsze warunki uprawy na południowym skłonie gór (o większym nasłonecznieniu), a także ukształtowanie powierzchni (Obniżenie Gładyszowa). Najwyższy odsetek lasów występuje w gminie Krempna i w południowej części gminy Sękowa, czyli we wsiach bezpośrednio znajdujących się w paśmie Magury Wątkowskiej, w obrębie Magurskiego Parku Narodowego. Lasy zajmują największą powierzchnię względną w Radocynie, Nieznajowej i Czarnem, opuszczonych wsiach lemkowych, gdzie ich udział sięga nawet 80–85% powierzchni tych miejscowości. Wpływa na to ponowna sukcesja lasu związana z brakiem osadnictwa, niska dostępność komunikacyjna, znaczne oddalenie od ośrodków wyższego rzędu, a także niekorzystne dla rolnictwa warunki klimatyczne. Wszystkie te czynniki zniechęcały ludność do osiedlania się i zagospodarowania opuszczonych terenów po wojnie. Występujący w omawianych miejscowościach stosunkowo wysoki udział pastwisk (10–15%) świadczy o hodowlanym i ekstensywnym kierunku gospodarki rolnej prowadzonej w czasach realnego socjalizmu.

Obszarem o najwyższym udziale użytków zielonych jest południowa i południowo-zachodnia część gminy Uście Gorlickie, położona w paśmie Gór Hańczowskich. Wynika to z uspołecznionej gospodarki rolnej czasów socjalizmu związanej z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi. Największe istniały w Regetowie i Izbach, obejmując wielkie połacie ziemi wykorzystywanej pod pastwiska. Udział użytków zielonych w południowej części gminy Uście Gorlickie waha się od 20,8% ogólnej powierzchni Wysowej do aż 32% obszaru Izb. Podobna sytuacja występuje w pojedynczych miejscowościach w pozostałych gminach, takich jak Grab i Ożenna w gminie Krempna, a także Jaśliska, Tylawa, a przede wszystkim Mszana w gminie Dukla. Udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni

tych miejscowości z reguły nie przekracza 23%, ale w niektórych notuje się bardzo wysoki odsetek wynoszący ponad 28% (Mszana, Ożenna, Szklary, Kotań, Nowa Wieś). Są to przeważnie wsie, w których, podobnie jak w gminie Uście Gorlickie, w przeszłości znajdowały się Państwowe Gospodarstwa Rolne.

Na zróżnicowanie użytkowania ziemi w przygranicznych gminach Beskidu Niskiego największy wpływ ma położenie geograficzne i uwarunkowania środowiska przyrodniczego. W północnej części gminy Dukla wysoka gęstość zaludnienia stanowi czynnik, który utrudnia zmianę części niskoprodukcyjnych pól uprawnych na łąki i pastwiska (Górz, Rajman 1988). Wyższe wartości udziału użytków zielonych w powierzchni niektórych miejscowości należy wiązać z przeszłością historyczną regionu, a szczególnie z przemianami polityczno-gospodarczymi ostatnich 50 lat. Wysoki udział lasów wynika natomiast z przebiegu głównych pasm górskich, jak również obecności Magurskiego Parku Narodowego w gminie Krempana. Na pozostałym obszarze las zajął nieużytkowane po wojnie tereny opuszczonych wsi łemkowskich. Grunty orne przeważają jedynie w północnej części gminy Dukla i Sękowa, gdzie Beskid Niski sąsiaduje z jednostkami fizycznogeograficznymi Pogórza Jasielskiego, Bukowskiego i Obniżenia Gorlickiego.

Typologia miejscowości ze względu na strukturę użytkowania ziemi

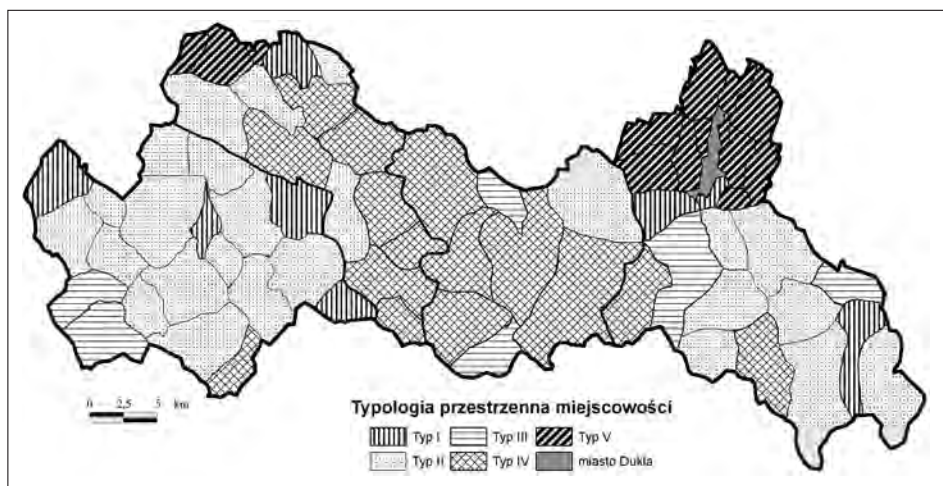
Wykorzystując szereg danych dotyczących użytkowania ziemi w omawianych gminach, dokonano typologii miejscowości ze względu na analizowane cechy. Przy wyznaczeniu klas posłużono się metodą k-średnich, która polegała na takim pogrupowaniu miejscowości, aby w obrębie tej samej klasy znalazły się jednostki o jak najmniejszej wartości wariancji przyjętych zmiennych. Pod uwagę wzięto:

- 1) udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych,
- 2) udział gruntów ornych,
- 3) udział łąk,
- 4) udział pastwisk,
- 5) udział lasów,
- 6) udział użytków pozostałych.

Za pomocą wyżej wymienionych wskaźników otrzymano 5 typów wsi (ryc. 3). Czynniki wyznaczającymi cechy charakterystyczne typów były: średni udział danego użytku w klasie, a także najwyższy średni udział danego użytku w porównaniu z innymi klasami.

Typ I – Zróżnicowanej struktury użytkowania z wysokim udziałem łąk

Odznacza się najwyższym udziałem łąk spośród wyodrębnionych typów (7,6%), ale jego strukturę cechuje znaczne zróżnicowanie w zależności od pozostałych form użytkowania ziemi. Posiada on stosunkowo wysoki (ponad 50%) udział lasów i 23% udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni obejmującej miejscowości. Ponadto odsetek

Ryc. 3. Typologia przestrzenna miejscowości ze względu na formy użytkowania ziemi w gminach Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna i Dukla

Figure 3. Spatial typology of the land-use in the Uście Gorlickie, Sękowa, Krempna and Dukla communities

Źródło: opracowanie własne.

użytków technicznych wynosi 3,6%, co pozwala sądzić, że miejscowości zaliczane do tego typu cechuje stosunkowo wysoki stopień zagospodarowania w skali analizowanego obszaru. Do tego typu można zaliczyć miejscowości o charakterystycznej dla Beskidu Niskiego dominacji lasów i stosunkowo wysokim udziale użytków zielonych. Niemniej jednak, korzystne uwarunkowania wynikające z położenia i ukształtowania powierzchni sprzyjają również innym rodzajom użytkowania ziemi. Mimo że większość wsi typu I przecinają pasma górskie o stromo nachylonych stokach, uprawa ziemi jest tam wciąż możliwa, dzięki szerokim dolinom rzek i obniżeniom śródgórskim (Gładyszów, Brunary, Posada Jaślicka). Generalnie, miejscowości tego typu posiadają charakter rolniczy o kierunku uprawowym. Wysoki odsetek użytków technicznych w niektórych miejscowościach wynika często z obecnego w nich zagospodarowania związanego z obsługą ruchu turystycznego (Chyrowa) lub zabudowań otoczenia przejścia granicznego (Konieczna). Wsie zaliczone do typu I posiadają stosunkowo wysoką gęstość zaludnienia (Brunary, Posada Jaślicka, Gładyszów), co wiąże się z ich funkcją mieszkaniową. Są one zazwyczaj położone w sąsiedztwie ośrodków wyższego rzędu (Kwiaton, Chyrowa, Męcina Wielka).

Typ I tworzą miejscowości o zróżnicowanej strukturze użytkowania ziemi, co cechuje wsie wielofunkcyjne (Posada Jaślicka, Męcina Wielka, Brunary, Gładyszów). Niemniej jednak o wysokim udziale użytków technicznych w poszczególnych miejscowościach często decydowała lokalizacja w nich obiektów o charakterze ponadlokalnym (Chyrowa, Konieczna). Agroturystyka na tym obszarze jest ogromną szansą na rozwój gospodarczy i poprawę poziomu życia ludności.

Typ II – Leśny z wysokim udziałem łąk i pastwisk

Do typu II zalicza się zdecydowanie najwięcej wsi w skali analizowanego obszaru. Posiada on typowy dla Beskidu Niskiego wysoki udział lasów (66,1%), ale również, odpowiednio, stosunkowo wysoki udział łąk (7,2%) i pastwisk (11,8%). Miejscowości tego typu licznie występują w gminie Uście Gorlickie i południowej części gminy Dukla – obszarach o umiarkowanie dobrej dostępności komunikacyjnej, ale niezbyt wysokiej gęstości zaludnienia. W ogólnej powierzchni wsi typu II zaznacza się dominacja lasów, co wynika z położenia w południowej, górzystej części Beskidu Niskiego. Obserwuje się wysoki stopień wykorzystania terenów przez gospodarkę hodowlaną i leśną, prowadzoną przez mieszkańców wymienionych gmin. Jest to główne źródło utrzymania ludności łemkowskiej, której część powróciła po wysiedleniach. Typ II tworzą również miejscowości wyróżniające się funkcją administracyjną (Uście Gorlickie) i wysoką, w stosunku do sąsiadujących wsi, gęstością zaludnienia (Jaśliska). Mimo to, wyraźna dominacja użytków leśnych wynika głównie ze znacznej wysokości n.p.m. i pasm górskich obecnych w poszczególnych miejscowościach. Niektóre obszary wymagają wysokiego stopnia zalesienia ze względu na pełnione funkcje uzdrowiskowe (rejon Wysowej). Należy zaznaczyć, że wysoki udział użytków zielonych w powierzchni niektórych wsi wynika również z ekstensywnej gospodarki hodowlanej prowadzonej w czasach socjalizmu.

Współcześnie typ II tworzą miejscowości o powszechnym występowaniu tradycyjnej dla Beskidu Niskiego hodowli, głównego źródła utrzymania ludności miejscowej. Należy przypuszczać, że w wyniku dopłat bezpośrednich powierzchnia użytków zielonych w tym obszarze wzrosła.

Typ III – Leśny z bardzo wysokim udziałem pastwisk

Typ III charakteryzuje miejscowości o wysokim udziale lasów (60%). Ze względu na wysoki udział pastwisk (25,8%) ogromne znaczenie ma tu gospodarka hodowlana. Wsie typu III są reprezentantami miejscowości o słabej dostępności komunikacyjnej i niskiej gęstości zaludnienia. Występują w peryferyjnych częściach gminy Uście Gorlickie i gminy Dukla. W gminie Krempana położone są poza Magurskim Parkiem Narodowym, co sprzyja powiększaniu powierzchni użytków zielonych, ale jednocześnie ogranicza inne formy użytkowania ziemi. Dominujące obok lasów pastwiska są pozostałością po działalności Państwowych Gospodarstw Rolnych istniejących w niemal wszystkich miejscowościach typu III. Wysoki odsetek użytków zielonych w terenach górskich przyczynia się do obecności wysokich walorów widokowych, które dzięki peryferyjnemu położeniu i słabej dostępności wsi w niewielkim zakresie są wykorzystywane przez turystykę. Miejscowości typu III charakteryzują się również niskim udziałem terenów zabudowanych, co przyczynia się do wzrostu atrakcyjności miejsc o wysokich walorach środowiska dla turystyki pieszej i rowerowej. Współcześnie podobnie jak w przypadku typu II, opłacalność gospodarki hodowlanej powinna wzrastać w wyniku pomocy unijnej i znacznej powierzchni produkcyjnej. Miejscowości typu III należy zaliczyć do monofunkcyjnych, jednak z pewnymi szansami na rozwój funkcji turystycznej. Atrakcyjne tereny mogą ponadto stwarzać coraz większy popyt na te grunty ze strony nabywców z zewnątrz.

Typ IV – Wybitnie leśny

Miejscowości zaliczone do typu IV odznaczają się bardzo wysokim udziałem lasów (80,2%), a jednocześnie najniższym udziałem wszystkich innych form użytkowania ziemi spośród pozostałych typów. Obszar koncentracji wsi typu IV to centralna część Beskidu Niskiego położona w gminie Krempna i południowej części gminy Sękowa. Dominujące są w nim miejscowości, w których granicach znajdują się nieistniejące wsie łemkowskie wydłunione po wojnie i do dziś niezagospodarowane w wyniku bardzo niskiej dostępności, peryferyjnego położenia i znacznej odległości od ośrodków wyższego rzędu. W czasach gospodarki centralnie sterowanej opuszczone ziemie były zagospodarowywane w bardzo niewielkim stopniu, co w niektórych miejscowościach doprowadziło do niemal całkowitego zajęcia ich powierzchni przez lasy (Czarne, Nieznajowa, Radocyna, Wołowiec). Istotnym czynnikiem ograniczającym zarówno rozwój zabudowy, jak i zmiany struktury użytkowania ziemi było utworzenie Magurskiego Parku Narodowego. Typ IV nawiązuje do ukształtowania powierzchni i sięga aż po północne części gminy Sękowa, które zajmują pasma Magury Małastowskiej i Wątkowskiej. Położenie w ich obrębie stanowi jeden z ważniejszych czynników marginalizacji miejscowości, dając nadzieję jedynie na rozwój turystyki pieszej i po części narciarskiej. Obszar wsi typu IV stanowi cenny przyrodniczo kompleks roślinny i krajobrazowy wymagający zachowania w całości. Obecne powszechnie zabytki kultury materialnej Łemków powinny stanowić pamiątkę dziejów zamieszkałej tu niegdyś ludności, a także stać się jedną z ważniejszych atrakcji turystycznych.

Typ V – Użytkowo-uprawowy

Objemuje najbardziej rozwinięte gospodarczo obszary analizowanych gmin. Miejscowości tego typu koncentrują się w północnej części gminy Dukla i Sękowa. Charakterystycznymi cechami są zarówno najwyższy udział gruntów ornych (48%), jak i użytków technicznych (7,2%) spośród pozostałych typów. Wynika to z bardzo wysokiej i wielokrotnie przekraczającej wartości dla pozostałych wsi gęstości zaludnienia. Miejscowości typu V położone są w sąsiedztwie miast i na terenie jednostek fizycznogeograficznych: Obniżenia Gorlickiego, Pogórza Jasielskiego i Pogórza Bukowskiego. Udział lasu dla tego typu (27,9%) jest niższy niż stopień lesistości całego kraju. Czynniki te w największym stopniu decydują o uprawowym charakterze gospodarki rolnej w obszarach zlokalizowanych w pobliżu ośrodków zbytu płodów rolnych. Jednocześnie, w wyniku sąsiedztwa z Duklą i Gorlicami, wsie te posiadają nieporównywalnie wyższy udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych, gdzie w niektórych przypadkach (Siary) można mówić o typowej strefie podmiejskiej.

Rozwój wsi typu V będzie posiadał ścisły związek z miastami. Są one bowiem ich zapleczem usługowo-produkcyjnym, a także mieszkaniowym. Podstawową funkcją pozostanie produkcja rolna jednak, która wynika ze znacznych przestrzeni zajętych przez uprawy, co szczególnie w gminie Dukla powinno być szansą dla rozwoju agroturystyki.

Podsumowanie

Użytkowanie ziemi w przygranicznych gminach Beskidu Niskiego charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem w zależności od położenia i cech środowiska przyrodniczego. W większości miejscowości, szczególnie w gminie Sękowa i Krempna, dominuje wybitnie leśny typ użytkowania ziemi z niewielką liczbą zabudowań mieszkalnych i gospodarczych. Zwraca uwagę wysoki udział użytków zielonych, które często towarzyszą lasom, a także wysoki udział gruntów ornych w północnych częściach gmin. Największy wpływ na współczesną strukturę użytkowania ziemi mają powojenne procesy polityczno-gospodarcze, które zadecydowały zarówno o poważnym wzroście udziału lasów w niektórych miejscowościach, jak i powiększeniu się powierzchni użytków zielonych. Współczesne procesy kształtujące wiejską przestrzeń Beskidu Niskiego są konsekwencją gospodarowania w warunkach wolnego rynku i korzyści płynących z akcesji Polski do Unii Europejskiej. Kluczowe znaczenie w omawianym obszarze posiadają wsie wielofunkcyjne związane z funkcjami administracyjnymi, turystycznymi i mieszkaniowymi. Stanowią motor rozwoju gospodarczego mniejszych miejscowości, zaopatrując je w usługi i będąc rynkiem zbytu produktów rolnych.

Olbrzymie zróżnicowanie form użytkowania ziemi zalicza gminy Uście Gorlickie, Sękowa i Dukla do obszarów unikatowych o sprzyjających warunkach dla rozwoju wielu działalności gospodarczych: rolnictwa, turystyki (w tym agroturystyki), gospodarki leśnej, a w miejscowościach będących zapleczem miast – mieszkalnictwa. Szczególnie istotny wydaje się kompromis pomiędzy poszczególnymi formami użytkowania ziemi i zagospodarowaniem przestrzennym. W gminie Krempna funkcja ochronna i zachowawcza związana z Magurskim Parkiem Narodowym powinna być nadrzędna, z wykorzystaniem jednak wszystkich możliwości korzystania z tego obszaru przez człowieka zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Działalność turystyczna, a w szczególności agroturystyka jest szansą na pogodzenie działalności człowieka z przyrodą. Jest to największa szansa rozwoju gospodarczego i poprawy poziomu życia mieszkańców. Z drugiej strony podkreślana w literaturze konieczność wyznaczenia progu liczby gospodarstw agroturystycznych w obszarach górskich (Guzik, Jelonek 2000) wydaje się zasadna zwłaszcza w gminach przygranicznych. Niedobór popytu z uwagi na peryferyjne położenie w skali regionalnej nie może zagwarantować wszystkim zysków z tej działalności. Dlatego rolnicze użytkowanie ziemi utrzyma dominującą pozycję, wykorzystując już użytkowane tereny, a także pozyskując nowe kosztem lasów. Niewątpliwie konieczne jest kreowanie ośrodków wielofunkcyjnych. Związane jest to z zahamowaniem marginalizacji obszarów położonych peryferyjnie przez dostęp poszczególnych miejscowości do usług i promocję turystyki.

Literatura

- Adamczyk B., Gerlach T., 1983, *Charakterystyka warunków przyrodniczych Beskidu Niskiego*, Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich z. 23, KPZK PAN, Warszawa–Kraków, 49–68.
- Guzik Cz., 1992, *Pionowa zmienność użytkowania ziemi w Karpatach*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne z. 91, Kraków, 55–71.
- Guzik Cz., Jelonek A., 2000, *Szanse rozwoju wielofunkcyjnego wsi w makroregionie południowo-wschodnim*, [w:] A. Stasiak (red.), *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską – aspekty regionalne*, Materiały z konferencji 16–17 maja 2000, zorganizowanej przez KPZK PAN i SGGW, 110, Warszawa, 303–314.
- Guzik Cz., Zborowski A., 1988, *Wpływ użytkowania ziemi oraz wybranych czynników społeczno-ekonomicznych na przestrzenne zróżnicowanie dynamiki rozwoju ludności w Karpatach*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica 21, Kraków, 25–37.
- Górz B., Rajman J., 1988, *Współczesne kierunki rozwoju rolnictwa w Karpatach*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica 21, Kraków, 5–24.
- Reinfuss R., 1999, *Śladami Lemków*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Soja M., 2001, *Zmiany zaludnienia Łemkowszczyzny w latach 1869–1998*, [w:] *Człowiek i przestrzeń, Profesorowi Adamowi Jelonkowi w 70. rocznicę jego urodzin*, IGiGP UJ, Kraków, 79–88.
- Ustawa z dnia 29 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, Dz.U. z 1954 r., nr 43, poz. 191.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1591.
- Województwo Nowosądeckie, Mapa administracyjno-topograficzna, Wyd. Geodezyjno-Kartograficzne, Katowice 1996.
- Województwo Krośnieńskie, Mapa administracyjno-topograficzna, Wyd. Geodezyjno-Kartograficzne, Katowice 1996.

Paweł Kretowicz

Spatial typology of the land use in the Beskid Niski border communities

Summary

Spatial variations of the land-use in Beskid Niski have been shaped throughout history by the plethora of processes inflicted upon them. The most affecting of these events occurred during the last 50 years, when this area experienced post-war displacements of the indigenous dwellers that led to the desolation of many villages, especially of those less accessible and located high in the mountains. These processes were followed by the centrally-controlled command economy policies which tended to constraint private farm ownership in favor of the large, extensively used, livestock-oriented farmlands, commonly called PGRs. The land use in these areas has been changing since the market economy was introduced in the early 1990s. All of these events crystallized the large

land-use disparities between the villages in the Beskid Niski border communities (fig. 2). In order to acquire steady economic development and a high standard of living, the areas resources should be used with a lot of respect for the natural environment. The harmony between the inhabitants' needs, local history and the natural environment should be established. The types distinguished in this paper (fig. 3) illuminate the functions of some specific areas similar to one another as far as land-use is concerned. The villages were grouped into five types and labeled as the following: mixed-use with a high share of meadows, mostly forested with a high share of meadows and pastures, mostly forested with a very high share of pastures, extremely forested, and highly-developed with cultivation. The findings and summary sections highlight certain functions suitable for the above-mentioned types and try to determine future development trends.